

*Яворська Т. І., д.е.н., професор
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
tetiana.yavorska@tsatu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5878-6251*

МАЛИЙ БІЗНЕС У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Розглянуто малий бізнес у сільському господарстві як ключовий елемент сталого розвитку територій, який має високу життєстійкість та здатність швидко адаптуватися до форс-мажорних обставин та діяльності в умовах воєнного часу. Наведено існуючі підходи (законодавчі, статистичні, фінансові) щодо визначення суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві України за розміром. Виділено п'ять основних Цілей сталого розвитку: 1. Подолання бідності, 2. Подолання голоду та сталий агросектор, 13. Пом'якшення наслідків зміни клімату, 15. Захист та відновлення екосистем суші, 8. Гідна праця та економічне зростання, які розглянуто в розрізі ключових індикаторів, інструментів реалізації завдань та отримання основних очікуваних результатів щодо сталого розвитку малих форм бізнесу в сільському господарстві України. Доведено, що основним інструментом реалізації завдань сталого розвитку є системна підтримка малого агробізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, сільське господарство, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, суб'єкти малого бізнесу, ключові індикатори, екологічна функція.

JEL code classification: Q00, Q12, Q19, R20, R29

Постановка проблеми. Малий бізнес у сільському господарстві має розглядатися як ключовий елемент сталого розвитку територій, що поєднує економічну результативність, соціальну інклюзивність та екологічну збалансованість як три обов'язкові його складові. У сучасних реаліях він повноцінно виконує виробничу функцію, частково соціальну (забезпечує зайнятість, формує локальні ринки, сприяє диверсифікації економіки та зміцненню громад), проте, на нашу думку, недостатньо – екологічну. Повномасштабна війна посилила регіональні диспропорції, зруйнувала виробничі ланцюги та інфраструктуру. Оптимальне поєднання складових сталого розвитку також вимагає врахування рівня безпечності регіону. Відповідно, у безпечніших регіонах зростає роль малого підприємництва як напряму відновлення, створення робочих місць та забезпечення економічної стабільності [1].

При цьому залишається недостатньо дослідженою проблема віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємництва за розміром. Враховуючи специфіку сільськогосподарської діяльності, саме розмір суб'єктів малого бізнесу може передбачати і диференціацію підходів до сталого розвитку кожного з них. Особливо це є актуальним для умов нашої країни, де існують різні підходи до визначення розмірів малих підприємств, а деякі із них, з використанням цих підходів, навіть важко назвати «малими». Оскільки у закордонних публікаціях використовується термін «фермерські господарства», які в більшості за природою є сімейними фермерськими господарствами, ми будемо здійснювати порівняння вітчизняних форм малого бізнесу в сільському господарстві України із діяльністю фермерських господарств розвинутих країн [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями діяльності суб'єктів аграрного малого бізнесу займаються такі вітчизняні науковці як: М. Малік [14], Л. Молдаван [10], І. Прокопа [13], О. Шпикуляк [14] та інші. Оцінку їх ролі та заходів з підтримки сталого розвитку також розглядали вчені Ю. Лопатинський [3], В. Мамчур [14], О. Шпикуляк [14], О. Нів'євський [11], П. Яворський [11] та інші.

Зокрема за даними досліджень Ю. Лопатинського, О. Шпикуляка та інших виявлено, що не існує єдиної економічно оптимальної структури сільського господарства, а різноманітність форм господарювання є поштовхом до сталого розвитку аграрного сектору. Також вченими виділяються певні перешкоди для розвитку фермерських господарств, зокрема, це високі початкові інвестиційні вкладення та нестабільність агропродовольчого ринку. Відповідно для забезпечення сталого розвитку сільського господарства необхідно створювати сприятливі умови для розвитку фермерства, включно з державною підтримкою та формуванням сприятливих умов взаємодії між фермерами та іншими учасниками ринку [3].

Серед закордонних вчених діяльність фермерських господарств в напрямі оцінки їх інституційного статусу у досягненні сталого розвитку сільських територій висвітлював Наїр Чандран [4]. Вивченням ресурсів в екосистемі сільського бізнесу та їхньої здатності стимулювати підприємницьку діяльність у сільській місцевості Іспанії займаються Крістіна Канделаріо-Морено та Марія Ісабель Санчес-Ернандес [5].

Аналіз європейських моделей сільського підприємництва, вплив цифровізації та зеленої економіки, як одних із основних аспектів сталого розвитку фермерських господарств проведено в публікації Софія Статопулу, Деметріос Псалтопулос і Дімітріс Скурас [6].

Сюзанна Грецінгер, Біргіт Лейк і Теему Макконен проводять дослідження адаптації підприємств у сільських регіонах до глобальних викликів сталого розвитку: змін клімату, дефіциту ресурсів, соціальних нерівностей та нових очікувань споживачів. Особливу увагу вони приділяють огляду сучасних тенденцій, концепцій і практик управління сталим розвитком у сільському підприємстві, що може дати можливість малим та середнім підприємствам сприяти життєстійкості та розвитку сільських громад і стати рушійною силою економічних, екологічних і соціальних змін [7].

Проте розширеного вивчення потребує проблематика безпосередньої реалізації потенціалу усіх суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві для посилення їхньої участі у вирішенні проблем сталого розвитку та особливо тих, які утворилися і утворюються за наслідками війни.

Формулювання цілей статті. Мета публікації полягає у поглибленні методичних оцінок і інституційної ролі різних форм малого аграрного бізнесу у реалізації Цілей сталого розвитку. Відповідно до мети завданнями статті є: окреслення підходів щодо визначення суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві за розміром, виділення Цілей сталого розвитку, які відповідають практиці функціонування малого бізнесу в сільському господарстві України, виявлення наявних тенденцій та розробці науково обґрунтованих заходів підвищення ролі малого бізнесу у забезпеченні власної сталості та сталості сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Основу малого бізнесу в сільській місцевості України становить такий вид економічної діяльності, як сільське, лісове та рибне господарство, у якому у 2024 році працювало приблизно 34 089 малих підприємств (95,9 %), з яких 28 362 були мікропідприємствами (83,2 %); у галузі зайнято 40,4 % працівників. Крім того, у країні функціонує майже 4,3 млн особистих селянських господарств. Треба відмітити, що під впливом активних воєнних дій, розпочатих у 2022 році, кількість малих підприємств у сільському господарстві та їх частка у загальній структурі не зазнали значних змін. Це частково свідчить про їх високу життєстійкість та здатність швидко адаптуватися до форс-мажорних обставин [8].

Для висвітлення ролі малого бізнесу в сільському господарстві та його впливу на економіку сільської місцевості в першу чергу необхідно розібратися, які суб'єкти входять в дану категорію. В Україні існують різні підходи щодо визначення малого бізнесу, серед яких, виділяється чотири основних групи:

1) сільськогосподарські підприємства (в тому числі фермерські господарства) – юридичні особи. Оскільки на практиці суттєвої різниці (крім законодавчих аспектів) між фермерським господарством і сільськогосподарським підприємством не простежується, правомірно до суб'єктів малого бізнесу віднести сільськогосподарські підприємства, які відповідають необхідним критеріям.

2) сімейні фермерські господарства, зареєстровані згідно українського законодавства як фізичні особи-підприємці. Площа сільськогосподарських угідь у власності та/або користуванні членів сімейного фермерського господарства має бути у межах від 2 до 20 гектарів. На жаль, офіційна статистика Держстату не виділяє сімейні фермерські господарства як окремий тип господарств та відповідно не подає їх окремою категорією у відкритих таблицях, тому інформацію щодо їх кількості можна формувати тільки на основі даних Мінагрополітики та аналітичних звітів.

3) господарства населення (особисті селянські господарства) – домогосподарства, які здійснюють сільськогосподарську діяльність з метою самозабезпечення продуктами харчування та виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Вони не підлягають офіційній реєстрації в правовому полі і це звільняє особисті селянські господарства від оподаткування доходів з діяльності на площі сільськогосподарських угідь розміром до 2 га. Особисті селянські господарства статистично також неможливо відділити від усіх домогосподарств, які часто не ведуть підприємницьку діяльність.

4) інші комерційні виробники сільськогосподарської продукції, які фактично потрапляють до категорії малих фермерів (фізичні особи-підприємці, які працюють на невеликих земельних ділянках або мають відносно невеликий обсяг товарообігу). Це група особистих селянських господарств, які мають правове оформлення, але не включена в категорії сімейних фермерських господарств [9].

Віднесення до малих ферм за розміром землекористування, робиться у більшості країн. Наприклад, у 10-ти з 28-ми країн-членів ЄС, в т. ч. в таких, як Польща, Італія, Угорщина, Румунія, середнім розміром землекористування фермерськими господарствами, за яким їх відносять до малих ферм становить менше 10 га. У США до таких господарств відноситься майже третина сімейних ферм. Малі сімейні ферми заповнюють нішу і ринки сільськогосподарської продукції, в т. ч. з доданою вартістю, розширюють вибір споживачів, підтримують виробництво традиційних і регіональних продуктів та завдяки менш інтенсивним методам ведення сільського господарства забезпечують облаштування сільських територій та екологічний розвиток агроландшафтів [10. с. 201-204].

Згідно проведеного вище аналізу та плутанини, яка відбувається у законодавчих та статистичних аспектах, в Україні найбільш доцільно звертатися до законодавчо установлені сегментації суб'єктів господарювання, де основними двома критеріями є розмір доходів від будь-якої діяльності за рік та кількості працюючих.

За дослідженнями вчених Київської школи економіки, специфіка та фінансові результати агробізнесу призводять до того, що навіть порогові значення для мікробізнесу до 2 млн євро результують в доволі великі сільгосппідприємства: оціночно від майже 700 до 3 тис га в зерновому бізнесі, від 80 до 310 га в овочівництві та від 300 до 1,2 тис поголів'я в молочному бізнесі. Тому відповідати певному неформальному розумінню малого бізнесу в галузі сільського господарства може порогове значення доходу до 500 тис євро, а саме це до 600-700 га в зерновому та олійному бізнесі, до 80 га в овочівництві, і до 300 голів в молочному скотарстві. Суб'єкти мікропідприємництва, або сімейне фермерство більше відповідає до 50 тис євро річного доходу [11].

Зважаючи на те, що сучасна статистична база не дозволяє сформулювати профіль малого бізнесу в сільському господарстві, ми будемо вважати суб'єктами малого бізнесу всі 4 вищепераховані групи сільськогосподарських виробників.

До 2030 року розвиток сільського господарства та сільських територій України має бути цілеспрямовано пов'язаний із реалізацією релевантних Цілей сталого розвитку. Розпорядження Кабінету Міністрів № 1190-р (2024 р.) демонструє оновлення, деталізацію та адаптацію завдань і індикаторів до сучасних умов, включно з наслідками війни, пандемії COVID-19 та актуальними соціально-економічними викликами. У цьому напрямку внаслідок мобільної системи управління і компактності виробництва, малі та мікропідприємницькі структури більшою мірою адаптовані до діяльності в умовах воєнного часу.

За матеріалами закордонних публікацій серед основних Цілей сталого розвитку, які прокладають шлях до стійкого та сталого майбутнього сільського господарства та пропонують

трансформаційну основу вирішення проблем узгодження сільськогосподарських практик з принципами сталого розвитку, виділяються такі як подолання голоду (ЦСР 2), боротьба зі зміною клімату (ЦСР 13) та захист екосистем суші (ЦСР 15) [12]. Україна, в силу дії багатьох чинників, не змогла розбудувати модель сільського господарства типу тих, які функціонують у країнах-членах ЄС (переважно ферми сімейного типу). Також присутність інших негативних факторів, наявність воєнного стану в країні передбачає доцільність розширення переліку основних цілей, яким безпосередньо відповідає розвиток малого бізнесу в сільському господарстві, додавши ЦСР 1 Подолання бідності та ЦСР 8 Гідна праця та економічне зростання.

У наведеній таблиці вищенаведені цілі розглянуто в розрізі ключових індикаторів, інструментів реалізації завдань та основних очікуваних результатів щодо впровадження сталого розвитку малого бізнесу в сільському господарстві.

Таблиця 1

**Індикатори, інструменти реалізації та очікувані результати досягнення
Цілей сталого розвитку, які відповідають практиці функціонування малого бізнесу
в сільському господарстві України**

Цілі сталого розвитку	Ключові індикатори (KPI)	Інструменти реалізації завдань ЦСР для малого бізнесу	Основні очікувані результати
1	2	3	4
1. Подолання бідності. Зменшення рівня бідності серед сільського населення	Частка домогосподарств із доходами вище прожиткового мінімуму, частка осіб, добове споживання яких є вищим за 6,85 долара США	Розвиток сімейних ферм, товарних особистих селянських господарств, інших комерційних виробників сільськогосподарської продукції та обслуговуючих кооперативів, розширення доступу до мікрокредитування та грантів, організація роботи дорадчих служб	Підвищення продуктивності сільськогосподарської діяльності, доходності суб'єктів малого бізнесу та економічної стійкості громад, зменшення міграції з села.
2. Подолання голоду та сталий агросектор. Продовольча безпека, продуктивність, сталі агросистеми	Підвищення продуктивності праці в сільському господарстві та індексу сільськогосподарської продукції. Збільшення частки сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом	Впровадження сучасних інноваційних агротехнологій, розвиток локальних продовольчих ланцюгів, розширення доступу до пільгового кредитування та грантів, ефективна дорадницька діяльність	Збільшення обсягу виробництва продовольства, зменшення втрат продукції через переробку та зберігання, підвищення доступності якісних продуктів харчування та покращення продовольчої безпеки, підтримка економіки місцевих громад
13. Пом'якшення наслідків зміни клімату. Адаптація та пом'якшення наслідків кліматичних змін	Підвищення рівня енергоефективності для зменшення викидів парникових газів	Використання грантів на кліматоорієнтовані технології (no-till, крапельне зрошення та ін.), відновлювані джерела енергії, диверсифікація виробництва, пільгове кредитування на енергоефективність та зрошення тощо.	Зменшення викидів парникових газів, формування екологічної культури серед суб'єктів малого бізнесу та громади, підвищення зайнятості у сільських громадах та стабільності отриманих врожаїв в умовах кліматичних змін.

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4
15. Захист та відновлення екосистем суші	Вміст органічної речовини (гумусу) у ґрунтах сільськогосподарських угідь, відсотків. Частка деградованих земель у загальній площі земель сільськогосподарського призначення.	Впровадження екологічнобезпечних сівозмін, ведення органічного землеробства, підтримка вирощування місцевих традиційних сортів рослин і порід тварин, кооперація для спільного використання екотехнологій та відновлювальних практик	Відновлення родючості ґрунтів та збільшення біорізноманіття, інтеграція малих агрогосподарств у програми ЦСР 15, формування локальних екологічних ініціатив, впровадження ESG-підходів у діяльність малих агропідприємств (екологічні стандарти, прозорість, моніторинг).
8. Гідна праця та економічне зростання Продуктивна зайнятість, розвиток МСП	Підвищення рівня зайнятості населення та створення інституційних та фінансових можливостей для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення	Розширення державних програм фінансово-кредитної підтримки, забезпечення інформаційної, організаційної та консультативної підтримки (навчальні програми для фермерів, підприємців, програми підтримки молодіжного та жіночого підприємництва тощо), спрощення процедур реєстрації, оподаткування, звітності та доступу до державних послуг, цифровізація.	Зростання рівня зайнятості та кількості створених форм малого агробізнесу (сімейних фермерських господарств, комерційних виробників сільськогосподарської продукції із оформленням ФОП), розвиток локальної економіки, організація онлайн-подання документів, створення онлайн-платформ збуту, цифрового маркетингу, CRM-систем, електронної комерції.

Джерело: сформовано автором

У сучасних умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення України, малий бізнес у сільському господарстві відіграє визначальну роль у формуванні доходів та диверсифікації діяльності домогосподарств, створенні робочих місць та підвищенні стійкості сільських територій. І для того, щоб ці результати досягалися, одним із основних інструментів щодо першої Цілі сталого розвитку є сприяння розвитку сімейних ферм, товарних особистих селянських господарств, інших комерційних виробників сільськогосподарської продукції.

У першу чергу це торкається вже зареєстрованих сімейних фермерських господарств, орієнтовна кількість яких за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України та експертних оцінок станом на 2024–2025 рр. оцінюється в межах 10–12 тис. В Україні до складу господарств населення входить достатньо велика частка товарних особистих селянських господарств та інших комерційних виробників сільськогосподарської продукції, які за площами землекористування відповідають фермерським господарствам європейських й інших країн. При цьому їхні шанси на державну підтримку будуть незначними, тому що, за викладеним вище підходом, в Україні до категорії малих виробників сільськогосподарської продукції за критеріями вартості активів і чистого доходу від реалізації потраплять доволі крупні підприємства. Також ці шанси зменшує і складність процедур реєстрації та переходу від особистого селянського господарства до сімейного фермерського господарства та нечіткість правового статусу сімейних ферм, особливо тих, що функціонують як фізичні особи-підприємці.

Такий підхід суперечить європейській практиці. Країни ЄС також використовують показники кількості працюючих та розміру доходу для виокремлення суб'єктів господарювання за

їх величиною в різних сферах економіки, але у сільському господарстві для цього застосовується інший критерій – економічний параметр стандартного випуску, або стандартної продукції (Standard Output – SO). В його основі – середня за 5 років вартість кожного виду рослинницької чи / та тваринницької продукції, отриманої з 1 гектара посіву або від 1 голови худоби упродовж року в середніх для конкретного регіону умовах. Малими суб'єктами господарювання тут вважаються виробники сільськогосподарської продукції з розміром SO (наближено: вартістю валової продукції) до 25 тис. євро, у т.ч. дуже малими – 2-8 тис. євро, що в десятки разів менше, ніж в Україні [13, с. 201-203].

У процесі набуття Україною членства в ЄС, в цьому питанні необхідно узгодити свою позицію з європейською, тому що малі форми господарювання визначені у нинішньому статусі, не зможуть стати бенефіціарами різних фермерських програм в рамках Спільної аграрної політики. Це може стати складним викликом для їх функціонування та ефективної економічної діяльності та не дозволить досягти виконання завдань в межах оновлених Цілей сталого розвитку.

Також для суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві не ведеться ніякої підготовки до умов організації європейського ринку, екологізації сільськогосподарського виробництва, вимог щодо якості, безпеки, сертифікації продукції тощо. Існує недостатня поінформованість про можливості державної підтримки форм малого бізнесу в сільському господарстві. Більшість господарств населення не знають про існування дорадчих центрів і майже не отримують консультацій від них. Міністерству аграрної політики та продовольства України належить забезпечити, за участю дорадчих служб, наукових та громадських професійних організацій, постійне проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань трансформації товарних особистих селянських господарств у сімейні фермерські господарства, у тому числі мети, очікуваних результатів та здійснення відповідних заходів для їх досягнення центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України [10, с. 170-175].

Недостатній обсяг знань сільського населення та малих виробників сільськогосподарської продукції про сучасні технології, низький рівень поінформованості про можливості та потенційні ризики при веденні господарської діяльності (у т. ч. через зміни клімату) та професійних навичок у веденні сільського господарства є також одним із факторів низької продуктивності сільськогосподарської діяльності. Тому ефективна дорадницька діяльність є важливим інструментом реалізації в першу чергу таких Цілей сталого розвитку як Ціль 1 “Подолання бідності” та Ціль 2 “Подолання голоду, розвиток сільського господарства”.

Значно ускладнює економічний аспект діяльності сільського господарства і особливо суб'єктів малого бізнесу нинішні і очікувані зміни клімату. За даними Всесвітнього фонду природи (WWF), зростання середньорічної температури в Україні, що відбувається в поточному столітті, загалом у 2,5 рази перевищує середньосвітові показники [15].

Відбувається суттєвий територіальний перерозподіл структури посівів сільськогосподарських культур, що особливо видно у регіональному вимірі. Також відмічається залежність коливання урожайності від кліматичних умов. господарств і в першу чергу малих форм бізнесу. Наприклад, середня врожайність зернових і зернобобових культур в Лісостепу і на Поліссі порівняно з 1990 р. зросла на 46-61%, а в Степу знизилася на 10% [16]. Збільшення кількості і сили прояву окремих несприятливих екстремальних явищ: спекотних днів, засух, повеней, смерчів, відлиг, заморозків й інших, негативно впливає на результати економічної діяльності. Тому необхідно вивчати як малі та середні господарства реагують на кліматичний стрес, які стратегії адаптації вже практикують і які існують обмеження щодо залучення капіталу, знань і доступу до аграрних ринків, тобто соціально-економічні аспекти даного питання. Наукові дослідження мають охоплювати аналіз спроможності на регіональному рівні ефективно реагувати на екстремальні події, включно з оцінкою інфраструктури для розвитку зрошення, водозбереження та надзвичайних заходів реагування, пов'язаних з кліматичною кризою [17].

Сталий розвиток малого бізнесу в сільській місцевості тісно пов'язаний із екологічними цілями. Захист екосистем суші (ЦСР 15), як відмічалось вище, є однією із основних цілей сталого майбутнього сільського господарства в розвинутих країнах. Міжнародні експертні організації наголошують на необхідності впровадження екологічно відповідальних технологій, зокрема водозбереження, відновлюваної енергетики, органічного виробництва та циркулярних моделей. Зокрема в аналітичному огляді Esoaction (2023) підкреслюється, що післявоєнне відновлення аграрного сектору має базуватися на принципах «build back better» та відповідати вимогам ЄС щодо сталості, зокрема у сфері ґрунтового відновлення, водних ресурсів та кліматичної адаптації [18].

Для вітчизняного малого бізнесу в сільському господарстві, на нашу думку, досягнення Цілі сталого розвитку 15 є найбільш складним завданням. Висока вартість екологічних технологій, біологічних засобів захисту рослин, систем моніторингу стану ґрунтів та інші фактори робить їх недосяжними для більшості дрібних виробників. Відсутність довгострокових інвестиційних можливостей, системної інформаційної підтримки, страхових механізмів, резервів та адаптаційних технологій, політик агроекологічної підтримки, стимулів для екологізації, низька доступність грантових програм зумовлюють переважання короткострокових рішень, спрямованих на забезпечення поточної рентабельності суб'єктів малого бізнесу в сільському господарстві, а не на екологічну модернізацію. Це призводить до збереження традиційних, часто екологічно ризикованих практик землеробства.

Отже, складнощі, які виникають при виконанні екологічної функції суб'єктами малого бізнесу в сільському господарстві носять системний характер. Тому для досягнення виконання завдань ЦСР 15 і ЦСР 13 необхідна комплексна підтримка усіх форм малого бізнесу в сільському господарстві, яка б забезпечила належний рівень охорони екосистем через розвиток кооперації, розширення доступу до фінансування, використання цифрових технологій, функціонування консультаційних сервісів та розробку відповідних державних стимулів.

Висновки. Діяльність суб'єктів малого бізнесу у сільському господарстві демонструє високу життєстійкість і здатність адаптуватися до форс-мажорних обставин, зберігаючи свою частку у структурі підприємництва навіть під впливом активних бойових дій. Доведено, що досягнення виконання завдань в межах Цілей сталого розвитку тісно пов'язані із визначенням правового статусу малих форм господарювання, що особливо актуально в процесі набуття Україною членства в ЄС та можливості участі у різних фермерських програмах підтримки в рамках Спільної аграрної політики.

Виділено п'ять основних Цілей сталого розвитку, які пропонують трансформаційну основу вирішення проблем узгодження сільськогосподарських практик з принципами сталого розвитку. Визначено, що основним інструментом реалізації завдань сталого розвитку є системна підтримка малого агробізнесу, що також стратегічно важливо для відновлення та модернізації сільських територій, особливо в умовах воєнних викликів та необхідності формування нової моделі регіонального розвитку.

У подальших дослідженнях доцільно зосередитися на вивченні взаємозалежності економічної ефективності та екологічної стабільності малого аграрного бізнесу в умовах післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Mykola Sylenko, Petro Ovchar, Viktoriia Datsenko, Liudmyla Tanska, Mykhaylo Korniyenko Innovative Sustainable Territorial Development: Entrepreneurship's Role in Reducing Regional Disparities in Ukraine. *Journal of Information Systems Engineering and Management*. 2025. Vol. 10(40). URL: jisem-journal.com
2. Яворська Т. І. Малий бізнес в аграрному підприємстві та особливості класифікації його суб'єктів. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 2 (31). С. 99-104.
3. Lopatynskyi Yu., Shpykuliak O., Kyfyak V., Shelenko D. & Diuk A. Socio-economic role and institutional capacity of family farms in the implementation of the sustainable development goals. *Ekonomika APK*. 2023. № 30(3). С. 18-28. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202303018>

4. Chandran N. The sustainable state: The future of government, economy, and society. Kyiv: Nash format, 2020.
5. Candelario-Moreno C. & Sánchez-Hernández M. I. Redefining rural entrepreneurship: The impact of business ecosystems on the success of rural businesses in Extremadura, Spain. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*. 2024. Vol. 20(2). P. 36-52. DOI: <https://doi.org/10.7341/20242022>
6. Sophia Stathopoulou, Demetrios Psaltopoulos and Dimitris Skuras Stathopoulou S., Psaltopoulos D., Skuras D. Rural entrepreneurship in Europe revisited. URL: https://www.researchgate.net/publication/228270240_Rural_entrepreneurship_in_Europe_A_research_framework_and_agenda
7. Susanne Gretzinger, Birgit Leick and Teemu Makkonen. Sustainability and the Rural Enterprise Economy. *Economic, Environmental and Social Transformation*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003392187>
8. Статистичний щорічник України за 2024 рік / Державна служба статистики України. Київ : Держстат України. 2024. URL: <https://ukrstat.gov.ua>
9. Яворська Т. І. Сімейне фермерство у реалізації складових концепції сталого розвитку. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2023. № 3 (49). С. 178-187.
10. Молдаван Л. Економіка малих агрогосподарств в умовах нових викликів. Еволюція політики сільського розвитку в контексті стратегічних цілей аграрного сектору та механізмів їх досягнення. *Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2030 року: завдання агроекономічної науки: Матеріали міжнародної наук.-практичної конференції*, Київ, 20 лист. 2025 р. / Редкол.: Ю. О. Лупенко, М. І Пугачов, В. А. Мамчур та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2025. С. 170-175. URL: <https://surl.li/vlaour>
11. Нів'євський О., Яворський П., Донченко О. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. 2019. 78 с. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>
12. Driving Sustainability: The Role of SDG in Agriculture. URL: Role of SDG in Agriculture : Driving Sustainability & Innovation
13. Прокопа І. Еволюція політики сільського розвитку в контексті стратегічних цілей аграрного сектору та механізмів їх досягнення. *Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2030 року: завдання агро-економічної науки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 20 лист. 2025 р. / Редкол.: Ю. О. Лупенко, М. І Пугачов, В. А. Мамчур та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2025. С. 201-204. URL: <https://surl.li/vlaour>
14. Малік М., Шпикуляк О., Мамчур В. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7(26). С. 21-31.
15. Темпи потепління в Україні у 2,5 рази перевищують середньосвітові показники: наслідки відчутні. WWF-Україна. 11.09.2025 р. URL: <https://wwf.ua/?19154366/tempy-poteplinnia-v-Ukraini-perevyschuiut-serednosvitovi-pokaznyky>
16. Інформаційно-аналітична довідка про стан водних ресурсів держави та особливості сільськогосподарського виробництва в умовах змін клімату. URL: <http://naas.gov.ua/upload/iblock/78a/Інформаційна%20довідка%204.05.2020-конвертирован.pdf>
17. Кернасюк Ю. Клімат, технології та цифрова економіка: інтегрована дорожня карта для агросектору до 2030 року. *Стратегія розвитку аграрного сектору економіки до 2030 року: завдання агроекономічної науки: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 20 лист. 2025 р. / Редкол.: Ю. О. Лупенко, М. І Пугачов, В. А. Мамчур та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2025. С. 113-117. URL: <https://surl.li/vlaour>
18. Сільське господарство: пріоритети сталого інвестування для сприяння відновленню України. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/agri-priorities-sustainable-ukraine.html>

References:

1. Mykola Sylenko, Petro Ovchar, Viktoriia Datsenko, Liudmyla Tanska, Mykhaylo Korniyenko. (2025) Innovative Sustainable Territorial Development: Entrepreneurships Role in Reducing Regional Disparities in Ukraine. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 10(40s). URL: jisem-journal.com
2. Yavorska, T. I. (2016) Maliy biznes v aharnomu pidpriemnytstvi ta osoblyvosti klasyfikatsii yoho subiektiv [Small business is in an agrarian enterprise and feature of classification of his subjects]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnologichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, № 2 (31), 99-104. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/4611> [in Ukrainian].
3. Lopatynskyi, Yu., Shpykuliak, O., Kyfyak, V., Shelenko, D., & Diuk, A. (2023) Socio-economic role and institutional capacity of family farms in the implementation of the sustainable development goals. *Ekonomika APK*, 30(3), 18-28. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202303018>
4. Chandran, N. (2020) The sustainable state: The future of government, economy, and society. Kyiv: Nash format.
5. Candelario-Moreno, C., & Sánchez-Hernández, M. I. (2024) Redefining rural entrepreneurship: The impact of business ecosystems on the success of rural businesses in Extremadura, Spain. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 20(2), 36-52. DOI: <https://doi.org/10.7341/20242022>
6. Sophia Stathopoulou, Demetrios Psaltopoulos and Dimitris Skuras Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., Skuras, D. (2021). Rural entrepreneurship in Europe revisited. URL: https://www.researchgate.net/publication/228270240_Rural_entrepreneurship_in_Europe_A_research_framework_and_agenda.

7. Susanne Gretzinger, Birgit Leick and Teemu Makkonen. (2025) Sustainability and the Rural Enterprise Economy. Economic, Environmental and Social Transformation. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003392187>
8. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2024 rik (2024) [Statistical annual of Ukraine for 2024] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv : Derzhstat Ukrainy. URL: <https://ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Yavorska, T. I. (2023) Simeine fermerstvo u realizatsii skladovykh kontseptsii staloho rozvytku [The domestic farming is in realization of constituents of conception of steady development]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, 3(49), 178-187.
10. Moldavan L. (2025) Ekonomika malykh ahroho gospodarstv v umovakh novykh vyklykiv. Evoliutsiia polityky silskoho rozvytku v konteksti stratehichnykh tsilei ahrarynnoho sektoru ta mekhanizmv yikh dosiahnennia [An economy of small is agro dominions in the conditions of new calls]. *Stratehiia rozvytku ahrarynnoho sektoru ekonomiky do 2030 roku: zavdannia ahroekonomichnoi nauky: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, 20 lyst. 2025 r. / Redkol.: Yu. O. Lupenko, M. I Puhachov, V. A. Mamchur ta in. Kyiv: NNTs «IAE» [in Ukrainian].
11. Oleh, Nivievskiy, Pavlo, Yavorskyi, Oleksandr, Donchenko. (2019) Mali fermery ta domohogospodarstva v silskomu gospodarstvi ta silskii ekonomitsi: otsinka yikh roli ta zakhody z pidtrymky yikh staloho rozvytku. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> [in Ukrainian].
12. Driving Sustainability: The Role of SDG in Agriculture. URL: Role of SDG in Agriculture : Driving Sustainability & Innovation
13. Ihor, Prokopa. (2025) Evoliutsiia polityky silskoho rozvytku v konteksti stratehichnykh tsilei ahrarynnoho sektoru ta mekhanizmv yikh dosiahnennia. *Stratehiia rozvytku ahrarynnoho sektoru ekonomiky do 2030 roku: zavdannia ahroekonomichnoi nauky: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, 20 lyst. 2025 r. / Redkol.: Yu. O. Lupenko, M. I. Puhachov, V. A. Mamchur ta in. Kyiv: NNTs «IAE». P. 201-204. URL: <https://surl.li/vlaour> [in Ukrainian].
14. Malik, M., Shpykuliak, O., Mamchur, V. (2020) Realizatsiia tsilei staloho rozvytku Ukrainy v konteksti transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv u simeini fermerski. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, 7(26), 21-31 [in Ukrainian].
15. Tempy poteplinnia v Ukraini u 2,5 razy perevyschuiut serednosvitovi pokaznyky: naslidky vidchutni. WWF-Ukraina. 11.09.2025r. URL: <https://wwf.ua/?19154366/tempy-poteplinnia-v-Ukraini-perevyschuiut-serednosvitovi-pokaznyky> [in Ukrainian].
16. Informatsiino-analitychna dovidka pro stan vodnykh resursiv derzhavy ta osoblyvosti silskohogospodarskoho vyrobnytstva v umovakh zmin klimatu. URL: <http://naas.gov.ua/upload/iblock/78a/Informatsiina%20dovidka%204.05.2020-konvertyrovan.pdf> [in Ukrainian].
17. Yurii, Kernasiuk. (2025) Klimat, tekhnolohii ta tsyfrova ekonomika: intehrovana dorozhnia karta dlia ahro sektoru do 2030 roku. *Stratehiia rozvytku ahrarynnoho sektoru ekonomiky do 2030 roku: zavdannia ahroekonomichnoi nauky: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, 20 lyst. 2025 r. / Redkol.: Yu. O. Lupenko, M. I Puhachov, V. A. Mamchur ta in. Kyiv: NNTs «IAE». P. 113-117. URL: <https://surl.li/vlaour> [in Ukrainian].
18. Silske gospodarstvo: priorityety staloho investuvannia dlia sprianniia vidnovlenniu Ukrainy. URL: <https://en.ecoaction.org.ua/agri-priorities-sustainable-ukraine.html> [in Ukrainian].

Yavorska T. I., Doctor of Economic Sciences, Professor
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University
 tetiana.yavorska@tsatu.edu.ua
 ORCID: 0000-0001-5878-6251

SMALL BUSINESS IN AGRICULTURE IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Abstract. Small business in agriculture is considered as a key element of sustainable development of the territory, which has high viability and the ability to quickly adapt to force majeure events and activities in wartime conditions. Existing approaches (legislative, statistical, fiscal) to determine small business entities in the agriculture of Ukraine by size are highlighted. It is stated that in the conditions of an insufficiently formed profile of small business in agriculture, four groups of agricultural producers are appropriately defined as its entities: 1) agricultural enterprises (including farms) - legal entities; 2) family farms registered in accordance with the legislation of Ukraine as individual entrepreneurs; 3) households that form agricultural activities for the purpose of self-sufficiency in food and production of marketable agricultural products; 4) other commercial producers of agricultural products, who actually fall into the category of small farmers (individual entrepreneurs who work on small land plots or have a fairly small volume of turnover). It was determined that it is most appropriate to refer to the legally established segmentation of business entities, where the main

two criteria are the amount of income from any activity per year and the number of employees. By 2030, the development of agriculture and rural areas of Ukraine should be purposefully linked to the implementation of relevant sustainable development goals. Five main sustainable development goals have been identified, which pave the way for a sustainable and sustainable future of agriculture and offer a transformational basis for solving the problem of the principle of harmonizing agricultural practices of small forms of agrarian business with an indication of sustainable development: 1. No Poverty, 2. Zero Hunger, 13. Climate Action, 15. Life on Land, 8. Decent Work and Economic Growth. The selected Sustainable Development Goals are considered in terms of key indicators, tools for implementing tasks and obtaining the main expected results regarding the sustainable development of small forms of business in agriculture in Ukraine. It is proven that the main tool for implementing sustainable development tasks is systemic support for small agribusiness, which is especially important for the restoration and modernization of rural areas and reducing the difficulties encountered in performing their environmental functions, especially in conditions of military challenges.

Keywords: small business, agriculture, sustainable development, Sustainable Development Goals, small business entities, key indicators, environmental function.

Дата надходження статті: 11.07.2026

Дата прийняття статті до публікації: 21.08.2026

Дата публікації статті: 28.08.2026